

«БАЙДУЖОГО ПРАВОНАХИСНИКА Я СОБІ НЕ УЯВЛЯЮ...», –

**ЄВГЕН ЗАХАРОВ, ГОЛОВА ПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ СПІЛКИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ, СПІВГОЛОВА ХАРКІВСЬКОЇ ПРАВОНАХИСНОЇ ГРУПИ (ХПГ)**

Рішення ЄСПЛ – лише верхівка колосального айсберга порушень

– Пане Євгене, ваша оцінка статистики діяльності ЄСПЛ щодо України у співставленні з реальним станом дотримання в Україні основоположних прав і свобод людини?

– Ця статистика – не показова, бо чимало порушень фундаментальних прав і свобод ще не потрапили в поле зору ЄСПЛ, оскільки в нас ще не навчилися писати заяви. Крім того, лівова частка рішень ЄСПЛ стосуються порушень права на справедливий суд і невиконання судових рішень з виплат заборгованої зарплати (пенсій, регресу тощо). Таких рішень у 2005 р. – більше половини, у 2006 р. – більше 70%. Це допомогло сотням українців повернути собі борги, але ж таких людей – десятки тисяч! І держава не змінює ситуацію, не сприяє поверненню боргів.

Теж саме можна стверджувати щодо по-

ДОВІДКА ЮГ:

За даними Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ на червень 2007 р. «проти» України ЄСПЛ ухвалено 318 рішень, «на користь» – 3 рішення, щодо неприйнятності заяв винесено 106 ухвал. За даними ЄСПЛ, станом на 1 липня 2007 р. на розгляді ЄСПЛ знаходилося 8 100 справ щодо України (8,3% від загальної кількості – 97 850 заяв (справ)). Детальніше див. «Юртем» у №29-30 «ЮГ».

рушень права бути не підданим катуванню або нелюдському поводженню та права на свободу та особисту недоторканність. Рішень ЄСПЛ за цими статтями Конвенції (ст.ст. 3 та 5) – одиниці, а порушення ці – масові. Адже майже всі затримання у нас незаконні, бо відбуваються, як правило, без санкції суду. У кожній кримінальній справі маємо на сьогодні порушення ст. 5 Конвенції. Асоціологічні дослідження, проведені в межах трирічного проекту ХПГ «Кампанія проти катувань та жорстокого поводження», засвідчили, що впродовж року, який передував дослідженню (2004), від побоїв та завдання тілесних ушкоджень під час розслідування постраждали 355 293 осіб, за тих само обставин зазнали тортур із застосуванням спеціальних засобів 93 498 особи, а були побиті співкамерниками за вказівкою працівників міліції 56 099 осіб. Не думаю, що ситуація за чотири роки кардинально змінилася.

Отже, рішення ЄСПЛ – лише верхівка колосального айсберга порушень прав людини в Україні. Тому в масовій свідомості поширена думка: права у нас зовсім не захищені. Я міг би годинами розповідати про успіхи правозахисних організацій, але вони губляться в цьому величезному масиві порушень.

– Ви згадали про типові порушення. Які інші порушення можна вважати такими?

– До них додав би порушення права на достатній рівень життя. Воно навіть чітко не визначене, водночас, значна частина населення України має доходи нижчі ніж межа бідності. Розрив між багатими і бідними – просто величезний. Є принцип, сформульований Джоном Ролзом у книзі «Теорія справедливості», –

нерівність вигідна всім: якщо хтось розбагатів, то всім іншим від цього має бути хоч трохи краще. У нас цього немає. Щонайменше п'ята частина населення живе вкрай важко. У порівнянні з цивілізованими країнами розрив між багатими і бідними перевищує 5-10 разів. Не може бути благополучною та країна, де багато людей не живуть, а ледь виживають. Це породжує значну нерівність, коли бідні родини не в змозі надати своїм дітям якісну освіту, а хвороба – це вже просто стихійне лихо!

– Чи ефективним в Україні є механізм виконання рішень ЄСПЛ?

– Ефективним є тільки механізм виплати компенсації за рішенням про справедливу сатисфакцію. Закон про виконання рішень ЄСПЛ непоганий, але його фактично не виконують: випадків повернення до справи, за якою ЄСПЛ виніс рішення, що суперечить рішенням національних судів, майже немає. Можна пригадати хіба що «справу Салова».

– Чи ведете ви справи в ЄСПЛ і які в цьому плані успіхи?

– Працівники ХПГ та адвокати, які працюють за нашими проектами, подали до ЄСПЛ більше 120 заяв. Більшість з них – заяви про порушення ст. 3 Конвенції, про застосування катувань. Чотири справи вже «виграли», 12 справ на комунікації з урядом. Крім того, нами подано багато заяв щодо порушення права на справедливий суд у зв'язку з невиконанням судового рішення. Ми навіть підготували стандартну заяву, в яку треба було тільки вписати свої дані, і поширили її. А таких справ, як я вже зазначав – більшість.

– Практично завершено формування штату керівників «регіональних відділень Секретаріату Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ». Також Указом ПУ від 05.04.2007 р. у структурі Секретаріату ПУ створено посаду «Повноважений Представник ПУ з питань додержання прав і свобод людини і громадянина». Що це додасть у справі захисту прав людини?

– Працю цих регіональних відділень наразі я не відчуваю. Введення посади Представника Президента вважаю помилкою: порушується ключова вимога незалежності, проголошена Паризькими принципами ООН щодо національних інституцій, які захищають права людини. Представник не зможе бути незалежним від Президента, неминуче виникає конфлікт інтересів. Коректним було б запровадження посади радника Президента з питань прав людини і основоположних свобод, який одночасно виконував би обов'язки директора Національного Бюро з прав людини. Вважаю, що державних інституцій, які повинні захищати права людини, має бути більше, одного інституту парламентського Уповноваженого явно недостатньо.

– Вам пропонували посаду Повноваженого Представника ПУ, погодилися б ви на неї?

– Це питання зі мною обговорювали на початку березня 2007 р., ще до прийняття Указу. Я пропонував ввести посаду радника замість представника, але виявилось, що можливості забезпечити хоча б 10-12 штатних одиниць немає (в Секретаріаті Уповноваженого, зауважу, працювало 120 працівників, а бюджет був май-

Євген Захаров

же 20 млн грн), і тому я відмовився.

Якби мені надали можливість працювати з командою хоча б з 12 правозахисників, бюджетом 1 млн грн на рік і робити те, що я вважаю за потрібне, – я би пішов, хоч і розумію всі наслідки такого кроку. Проте не сталося. Можна розглядати створення суто громадської Комісії з прав людини, це – перспективна ідея. А посада Представника, схоже, лишається вакантною.

Справедливість не абстрактна, як і доброта

– Пане Євгене, на вашу думку, що таке «права людини» і «справедливість»? Чи не видається вам, що прав людини в принципі немає, натомість є лише претензії людей на гарантування певних можливостей, зокрема, з боку держави?

– Вважаю, що природні права – універсальні, всезагальні, невідчужувані. Основні концепції прав закладають три положення. По-перше, будь-яка влада в державі має бути обмеженою. По-друге, кожна людина має свою сферу свободи, в яку держава може втручатися тільки за певних умов: це втручання повинне мати легітимну мету, ґрунтуватися на законі і бути необхідним в демократичному суспільстві. По-третє, якщо держава порушила ці умови, людина повинна мати можливість оскаржити це порушення в суді, який примусить державу припинити порушення і компенсувати збитки, завдані порушенням. Таким чином, права людини – це «зони свободи», які мають бути або вільними від регулювання державою, або втручання держави має бути строго регулюватися винятками.

За такого підходу зручно використовувати поняття негативних прав, тобто заборон державі свавільно порушувати зони свободи.

Що ж до правозахисних організацій, їх місію можна чітко визначити: охороняти ці «зони свободи» від експансії держави, захищати людину від організованого насильства, яке здійснює держава. При цьому, якщо природні права переходять в статус юридичних, тобто закріплені в законі, то з'являється можливість захищати їх за допомогою визначених законом процедур.

Права другого покоління – соціальні, економічні і культурні – мають вже зовсім іншу природу. Але і тут є великий фронт робіт для правозахисних організацій: утвердження мінімальних норм, які держава має визнати і забезпечити, захист від дискримінації в реалізації цих прав, боротьба з порушеннями законодавства, яке певним

чином реалізує ці права (нарахування пенсій, допомоги інвалідам, багатодітним родинам тощо). Теж саме стосується і прав третього покоління, зокрема, екологічних.

– Ви часом розрізняє поняття «права» і «інтереси» людини, але невже права людини – це не її інтерес?

– Плутати права і інтереси – поширена помилка. Різниця між ними в тому, що права належать всім людям, а інтереси – тільки певній групі. Наприклад, пільги – це задоволення саме інтересів, а не прав. Що стосується справедливості, то вона не може бути абстрактною, як не може бути абстрактною доброта. Те, що є справедливим в одній ситуації, може виявитися несправедливим в іншій. І взагалі у цьому світі кожний по-своєму правий.

– Які три уроки ви винесли за 35 років своєї правозахисної діяльності?

– Перший: милосердя вище за справедливість. Співчуття до того, хто страждає, страждуючого важливіше за бажання встановити справедливість. Для правозахисника співчуття до жертви незаконного насильства має важити більше ніж умотивованість дій держави досягти справедливості.

Другий: стиль полеміки – важливіше за предмет. Або, іншими словами, дотримання правил – важливіше за результат.

Третій: у кінцевому рахунку ти приречений на поразку, які локальні успіхи не були. Бо порушення прав людини будуть завжди, вони тільки можуть змінити свій характер. Просто така природа будь-якої держави: намагаючись зберегти порядок і стабільність, піклуючись про безпеку, вона завжди «вагітна» порушеннями свободи людини, намагаючись надмірно регламентувати геть усе.

Отже, одним із головних принципів має бути дієвість: справи кепські, але вони погіршуватимуться й далі, якщо не робити все, щоб їх виправити.

– Що порадите українським правозахисникам?

– Мабуть, комусь ці поради видадуться старомодними. Назву деякі.

По-перше, думайте про «правозахист в собі», а не «про себе в правозахисті». Зокрема, зберігайте головне – почуття жалю до жертв насильства. Байдужого правозахисника я собі не уявляю.

По-друге, не плутайте політику і правозахист: політики жадають влади для себе і своєї політичної сили, а правозахисники – виключно влади права; тому неможливо сидіти на цих двох стільцях.

По-третє, будьте терпимими до інших думок, зокрема, протилежних вашій точці зору. Не забувайте: в суспільному дискурсі мають бути репрезентовані всі позиції, а ви маєте захищати людину, незалежно від її поглядів та інших її особливостей, коли вона потерпає від держави.

По-четверте, ніколи не втрачайте незалежність, зокрема, не погоджуйтеся використовувати кошти із держбюджету.

По-п'яте, не обвинувачуйте державу в усіх гріхах. Там працюють такі ж люди, як і ви. Намагайтеся сповідувати філософію провини, а не образи – значно конструктивніше шукати корені своїх бід у себе, ніж в інших.

Спількувався Славик БІГУН

Продовження інтерв'ю читайте на с. 16, повністю – в інтернет-версії №34 на сайті «ЮГ» (www.yur-gazeta.com).

